

(4 години)

КИЇВСЬКА ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ НЕОКЛАСИКІВ

План

1. Своєрідність української неокласики.
2. Історія виникнення "гроно п'ятірного".
3. Основні етапи життєвого і творчого шляху неокласиків:
 - а) М.Драй-Хмари;
 - б) П.Филиповича;
 - в) Освальда Бургардта (Ю.Клена).

Література

Основна:

1. Бондаренко Л. "Ми самотою йдемо по хвилі білогривій..." (До вивчення творчості українських неокласиків у європейському літературному контексті) // Українська література в загальноосвітній школі. – 2000. – січень-лютий. – С. 29-32.
2. Дзюба І. Юрій Клен – неокласик чи постнеокласик // Сучасність. – 2009. – № 8. – С. 70-101.
3. Клен Ю. Стебло серед поля (спогади-щоденник з табору) // Дзвін. – 1994. – № 10. – С. 123-130.
4. Ковбасенко Ю. Михайло Драй-Хмара // Гроно нездоланих співців: Літературні портрети українських письменників ХХ сторіччя, твори яких увійшли до оновлених шкільних програм: Навчальний посібник для вчителів та учнів старших класів середньої школи / Упор. В.Кузьменко. – К.: Український письменник, 1997. – С 61-72.
5. Павличко С. Київські неокласики і розвиток української культури поетичного слова // Народна творчість і етнографія. – 2000. – № 4. – С. 84-88.
6. Радецька Г. Юрій Клен – поет-неокласик // Українська мова та література. – 2000. – Ч. 7 (167). – С. 8-9.
7. Сарапин В. Маловідомий Юрій Клен // Українська мова та література. – 2000. – Ч. 7 (167). – С. 3-4.
8. Хропко П. Український неокласицизм: орієнтація на тисячолітній розвиток європейської культури // Українська мова й література в середніх школах. – 2000. – № 3. – С. 37-47.
9. Череватенко О. Античні та біблійні ремінісценції у поетичному дискурсі українських неокласиків // Слово і час. – 2004. – № 8. – С. 65-74.
10. Шудря М. Неокласики, або "Гроно п'ятірне нездоланих співців" // Українська мова та література. – 1999. – Ч. 7 (119). – С. 4-12.

Додаткова:

1. Родіонова І. Митець і антиномія "свобода – неволя" у поезії М.Драй-Хмари // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 2. – С. 11-15.
2. Томенко О. Український вчений М.Калинович та неокласики // Вітчизна. – 1996. – № 11-12. – С. 136-137.

У 20-х роках ХХ століття серед розмаїття літературних течій, серед розхристаного неоромантизму ваплітян, кострубатого реалізму, поруч із письменниками, що тяжіли до символізму і конструктивізму і масово твореним примітивом вирізняється і органічно існує високо елітарна творчість неокласиків.

Зародки неокласиків відносять до зібрань поетів у будинку професора Київського університету Бориса Якубського 1917-1919). Серед гостей були М.Зеров, П.Филипович та інші. Відвідував помешкання і М.Рильський. Наступним етапом становлення групи неокласиків стали 1920-1922 роки, коли О.Бургардт і М.Зеров вчителювали у Баришівській школі й читали в клубі лекції з української історії, літератури й культури. На цей час припадає перший виступ неокласиків, коли М.Зеров, П.Филипович і М.Рильський взяли участь у літературній вечірці в Києві у червні 1922 року. Цей дебют разом із памфлетами М.Хвильового словацький дослідник М.Неврлий назвав „увертюрою” всеукраїнської дискусії 1925-1928-х років.

Третім осередком неокласиків вважають Київ часів літературної дискусії, коли у власному видавництві вони друкували твори тільки високої художньої вартості, а М.Зеров написав свій відомий цикл статей „Ad fontes” (До джерел), де сформульовані принципи української неокласики.

За свідченнями Ю.Клена назва виникла після першого їхнього виступу. Немов випадково кинуте було проти них слово „неокласики”. Переважна більшість дослідників вважають її умовною (С.Єфремов, Є.Маланюк, М.Неврлий, С.Павличко) та й самі представники (М.Зеров, М.Рильський, П.Филипович, М.Драй-Хмара і О.Бургардт).

Для них найвищим критерієм у художній діяльності була наявність справжнього таланту в митця, який дбає про досконалість твору. А досконалим він може бути тоді, коли в ньому поєднується зміст і форма, коли він позначений високою культурою мислення та поетичного мовлення. Для них взірцями мистецької досконалості були твори давньогрецьких і римських авторів, їх приваблювала лірика французьких парнасців ХІХ століття. У творах неокласиків опрацьовувалися античні й новітні європейські мотиви, у них траплялись імена давніх поетів і образи, створені ними. Немалу роль відіграло й те, що всі неокласики були знавцями мов, активно працювали на терені перекладацтва. Це також творило силове поле взаємопритягування.

Переслідування неокласиків почалося вже в 1925 році. Неокласиків звинувачували в неприродності, яка чужа українській культурі. Причини політичної розправи над неокласиками криються в їх ідейно-мистецькій позиції, яка суперечила лінії більшовицькій партії на повний контроль над літературою.

Претензії до неокласиків: 1) вони утверджували грецьке і римське мистецтво на протигагу пролетарському; 2) у цьому виявилось несприйняття радянської дійсності; 3) цим вони ведуть класову боротьбу проти пролетаріату; 4) значить – вони ворожа сила, яку необхідно знищити. Під час суцільної індустріалізації поетів від „сохи”, вони драгували своїми „сонетиками, бо бачте фонетики різні знало...”.

Визначним „майстром-учителем” поетичної школи неокласиків, її теоретиком став М.Зеров (*дивись лекцію по творчості М.Зерова*). „Чолом” неокласичної

київської школи називають М.Рильського (*дивись лекцію по творчості М.Рильського*).

М.Драй-Хмара був найстаршим серед неокласиків. Народився 1889 року с. Малі Канівці на Полтавщині в сім'ї, де ще зберігалася гордість за козацьке походження роду. Рано залишився без матері, але батькові вдалося дати синові ґрунтовну освіту. Спочатку чотири класи черкаської гімназії, потім – елітарна для української молоді колегія Павла Галагана, де він учився (з П.Филиповичем) в 1906-1915. Тут опанував французьку, німецьку, латинську і давньогрецьку мови. У 1910-1915 навчався в Київському університеті на історико-філологічному факультеті. Як здібний студент від університету їде в закордонне відрядження для роботи в бібліотеках та архівах Львова, Будапешта, Загреба, Белграда і Бухареста. 1915 року евакуйований до Саратова. 1918-1923 здобуває ступінь професора, працює в Кам'янець-Подільському університеті на кафедрі слов'янознавства. Редагує «Записки К.-П. університету» (1919-1920), співпрацює з І.Огієнком. Із Кам'янця переїздить до Києва, працює на кафедрі українознавства Медичного інституту в численних комісіях і секціях, де досліджувалося питання україністики та славістики (був у комісії по складанню словника нової української мови, працював в Науково-дослідному інституті мовознавства та в українському інституті лінгвістичної освіти).

Всього одну лише книжку віршів „Проростень” (1926) судилося М.Драй-Хмарі видати за життя: сонети у збірці не друкувалися (друга – „Сонячні марші”, – підготовлена автором, так уже й не дійшла до друкарського верстата). Як поет він останнім серед „неокласиків” дістав визнання, хоча перші твори опублікував ще 1920 року в кам'янець-подільському журналі «Нова думка». Саме М.Драй-Хмара найбільше зазнав впливу символістів. В його поезії були елементи „позареалістичної” поетичної мови, мови уяви, підсвідомості й інтуїції, яка широко утверджувалася в творчості восьмидесятників.

Поет порушував декілька тем у своїй творчості:

- мистецтва і його ролі в новій добі ("Розлютувався лютий надаремне...", "Поетові", "По кліті кованій, з залізними дверима", "Спустившись на саме дно копальні", "Лист до Оксани");
- національного відродження України в ХХ столітті ("Прощання з Поділлям", "На Хортиці", "Від болю серце скорчилось і в'яне", "І знов як перший чоловік", поема "Поворот");
- екзистенційне буття людини ("Під блакиттю весняною", "Лебеді", "І співає під мною почервонена земля");
- пейзажна лірика ("Чудо", "Чернігів", "Кам'янець", "На Хортиці", "Донбас", "Я славлю злотокошу осінь", "Зимова казка" ("Ранішній Київ з мого вікна") й інші.

Співвіднесеність із естетичними засадами класицистів сприймалася М.Драй-Хмарою як вияв високої художньої досконалості. Що ж до формальної дисципліни творів, то він, порівняно з іншими київськими "неокласиками", не завжди дотримувався "пластичної симетрії" поетичних форм. Він, як і П.Филипович, доволі сміливо використовував модерні строфічні різновиди, потверджуючи таким чином відкритість своєї поезики новим естетичним віянням часу. У його строфічному

"репертуарі" трапляється дольник ("На побережжі"), білий вірш (фрагменти поеми "Поворот"), верлібр ("Ще губи кам'яні...").

У збірці "Проростень" немає жодного сонета. Ця канонічна форма з'явилася в творчій біографії М.Драй-Хмари аж наприкінці 20-х років. Більшість сонетів поета представляють кращу частину його спадщини. У цьому ряду – "Лебеді", "Вікторія королівська", "Київ", "Кам'янець", "Чудо", "Чернігів".

М.Драй-Хмара створив яскраві поетичні замальовки куточків української землі, пов'язаних з долею письменників, історичних діячів. „Круті” (не ввійшов до збірки) – не тільки опис українського села, а й нагадування про те, що в Крутянській бурсі колись навчався А.Свидницький, „На могилі Руданського” – гіркі роздуми про останнє місце спочивання поета, „Прощання з Поділлям” – про гніздо Кармелюка, „крутоберегі яри, де стільки раз лилася кров”.

Пейзажні вірші: сонет „Чудо” Блищить як змії Дніпро, на обрії – казкове межигір'я... Під ним димує сиза оболонь...А над мостом піднялося сузір'я, – зайнявсь Поділ. Огонь, огонь, огонь..., „Чернігів”, „Кам'янець”, „На Хортиці”, „Донбас”, „Зимова казка” (Ранішній Київ з мого вікна) („На Хортиці”) і інші.

В атмосфері художніх творів М.Драй-Хмари другої половини 20-х років чітко відстежується соціальна драма (поема "Поворот", вірші "Від болю серце скорчилось і в'яне...", "І знов як перший чоловік...").

Особливо переконливо відбилися в поезії М.Драй-Хмари сквородинівські ідеї про життєдайні сили природи. У його творчості домінує емоційний струмінь життєпізнання і життєславлення ("Я славлю златокошу осінь...", "І синявою молодією сповняється ущерть душа...", "І співає підо мною очервонена земля" та ін.). Поет утверджує життя, його динаміку, рух, зростання. У цьому сенсі безсумнівно символічною є й назва збірки "Проростень", у художній палітрі якої переважають світлі тони. Адже "проростень" (неологізм М.Драй-Хмари) означає молодий, соковито-зелений пагін, що тягнеться до сонця.

Прослідковуємо, зокрема, що ранні поезії (1919-1926) сповнені переважно світлих барв, акварельних відтінків, тоді, як у віршах останніх років (1935-1937) переважає темна палітра, що передає трагізм буття інтелектуально й духовно розвиненої особистості в неволі.

Барви раннього періоду творчості – це біла, червона, жовта, синя (голуба, блакитна – переважно), та сіра (переважно срібна, сиза). Беручи до уваги семантичну наповненість цих кольорів, можна початковий етап творчості молодого поета, схарактеризувати як гармонійний, чистий, світлий період, сповнений надій і творчого завзяття. Автор перебував у стані чистоти, духовного піднесення (білий, сонячний).

Друга половина творчості поета була іншою. В його поетичній палітрі подекуди бачимо несподіване розміщення барв, їх дисгармонійне поєднання, нервовість мазків ("чорно сизе шатро", "сніг чорніє", "нурта темно-водні", "мутна ріка", "плеса темного Дніпра", "тьмяне море" й інші). З'являються темні фарби – чорна, синя (вже не блакитна) та сіра (вже не срібна). Символічна наповненість цих барв опосередковано вказує на страшні випробування, що впали на голову ліричного героя й автора.

Особливості поезій М.Драй-Хмари: інтелектуалізм, наявність ремінісценцій і алюзій, відчутна схильність до експерименту. Автор „кохається в словах маловживаних, або, й невживаних зовсім”

У його поезіях зустрічаємо такі слова, як: вербляниця, проростень, відгулець (світський кінь, що прибився до диких), товтри (виняткові пасма на Поділлі), джегерелі (жіночі коси, заплетені, обвиті докруг голови), ясир, веселик.

Талант поета обіцяв щедрі творчі плоди – у літературознавстві, поезії, перекладацтві, але доля розпорядилася інакше. Вперше його заарештували 1933 року – на три місяці за причетністю до контрреволюційної діяльності. Згодом звільнили з роботи в Інституті мовознавства при ВУАН, заборонили читати лекції в Польському педагогічному інституті. Вдруге – 4 вересня 1935 року за терор, шпигунство. У квітні (січні) 1939 року М.Драй-Хмара трагічно загинув в таборі на Колимі. Під час однієї з так званих „прополок мертвих душ”, коли розстрілювали кожного п'ятого в шерензі, М.Драй-Хмара помінявся місцями з молодесеньким хлопцем, урятувавши його від смерті. Помінявся кужайками із номером. Реабілітований посмертно 1956 року. Оксана Ашер донька М.Драй-Хмари. 1967 року захистила в Сорбонському університеті дисертацію на тему: „Драй-Хмара і українська неокласична школа”.

Найорганічнішим поетом-філософом серед неокласиків вважають П.Филиповича. Його шлях у світ починався з народження 1891 року в Кайтанівці Звенигородського повіту на Черкащині в родині священика. Здобувши гімназичну освіту в Златополі, де згодом викладатиме М.Зеров, П.Филипович вступить одночасно з М.Драй-Хмарою до колегиї Павла Галагана, яку закінчить із золотою медаллю. Близку літературознавчі здібності зумовили те, що по закінченні університету 1915 року, де спершу навчався на юридичному, а потім на історико-філологічному факультеті, він був залишений там як професорський стипендіат. Підставою стало написання кількох наукових робіт про поезію Є.Баротинського, одна з яких навіть була видана 1917 року окремим виданням і нагороджена золотою медаллю. З 1920 по 1935 рік П.Филипович незмінно займав посаду професора. Мав геніальну пам'ять. Студенти називали його ходячою енциклопедією. Написав цілу низку наукових праць „Пушкін в українській літературі”, „Лермонтов в українській поезії”, „Відгуки Бюргеровської „Ленори” в українській літературі”, „Українська стихія у творчості Гоголя”, „О.Кобилянська в літературному оточенні” та багато інших, і вже це свідчить про широту наукових зацікавлень П.Филиповича. Багато перекладав, переважно французьких поетів, бо цю мову він знав досконало, і поетів російських – О.Пушкіна, В.Брюсова.

Вірші, писані російською мовою, почав друкувати 1910 року в московських і петербурзьких журналах „Жатва”, „Вестник Европы” і в київських „Курантах” під псевдонімом П.Зорев. З 1917 року переходить на українську мову, виступаючи з рецензіями. А вже 1919 року в збірнику символістів „Музагет” з'являються його вірші. Згодом виходять дві книги П.Филиповича „Земля і вітер” (1922) та „Простір” (1925). Для ранньої творчості П.Филиповича характерні пейзажні твори, інтимно-ліричні, інтимно-сповідальної інтонації („Жалобная песня”, „Пасмурный день”, „Білявий день втомився і притих”,).

Найцікавіша в його поетичній творчості – філософська лірика. Йому властива строгість і стриманість образного самовираження, висока культура стилістики і поетичної форми. Осмислює складні катаклізми доби („Гризи залізо”, „Знов увечері”, „Він тікав, і дивився, і знову...”, „Тіні людей і камінь”).

Поезія перейнята: пафосом життєстверджуючого гуманізму; вітаїзму; відродження людського в людині. Інтимна лірика його не галаслива (це елегії медитативно-філософського характеру). Інтимна лірика вважається найкращою „Коли почую твій співучий голос”, „Небо осіннє мов квітка марніє”, „Кримська елегія”, „Синіє сніг, і стеляться розмови”, вона позбавлена гіперболізованих почуттів, ідеалізації кохання, жінка зображена земна, реальна. Автор ощадний у підборі поетичних засобів, місткість, лаконізм фрази.

Восени 1935 року П.Филипович був арештований, звинувачений у причетності до терористичної групи і засуджений до страти. Згодом вирок був замінений на десятирічне ув'язнення. Відбував поет свою незаслужену кару на Соловках, працював переважно фізично, а якийсь час – і в бібліотеці табору.

Є дані, що П.Филиповича розстріляли 3 листопада 1937 року, хоча поширювалися обнадійливі чутки, що 1940 року він був ще живий, і йому винесено ще 10-літнє ув'язнення.

Дещо осторонь від основного ядра групи Зерова стояв **Освальд Бургардт** (з літературним псевдонімом на еміграції – Юрій Клен). Він був цілковитою протилежністю: німець, купецького стану, з Поділля, навіть мав закордонне підданство. Поетів дід походив із Пруського міста Болдіна, який згодом оселився на Волині. Народився О.Бургардт 1891 року в селі Сербинівка на Поділлі в родині німецького колоніста. Згодом батьки переїзять до Києва. Освальд із золотою медаллю закінчує Першу київську гімназію і вступає до Київського університету, де вивчає романо-германську і слов'янську філологію. Керівником його студій був В.Перетц і вже 1915 року зі вступним словом вченого виходить окремою книжкою перша наукова праця О.Бургардта „Нові горизонти в галузі дослідження поетичного стилю О.Пушкіна”. Під час Першої світової війни його висилають в Архангельську губернію, звідки повернутися до Києва випала можливість лише в 1918 році. Тяжкі матеріальні умови змусили покинути Київ восени 1920 року. О.Бургардт переїздить до Баришівки викладати курс всесвітнього письменства в соціально-економічному технікумі. Незабаром там опиняється і М.Зеров, який справив великий вплив на літературну й соціальну еволюцію О.Бургардта. Російськомовний німець стає українським письменником – пише вірші, статті, наукові розвідки, перекладає поезії й прозу.

За спогадами О.Бургардта дізнаємося про те, що в Баришівці кияни перебували під пильним наглядом Чека. Влітку 1921 року поет в складі великої групи інтелігенції був арештований й припроваджений через Пирятин і Яготин до полтавської в'язниці. Більшість цих невинних людей було розстріляно, а невелику групу, в яку волею випадку попав і О.Бургардт, звільнили завдяки клопотанню В.Короленка. Восени 1923 року повернувшись разом із М.Зеровим до Києва поринає в літературну роботу. Регулярно виходять літературознавчі праці О.Бургардта – „Експресіонізм і експресіоністи”, „Експресіонізм у німецькій літературі”, „Леся Українка і Гейне”.

Зроблене ним в царині перекладу – то гідний внесок в українську культуру. Перекладав твори О.Пушкіна, С.Єсеніна, М.Лермонтова, О.Блока, з англійської Байрона, Шекспіра та інших. Одна за одною під псевдонімом Юрій Клен виходять його великі поеми „Жанна д'Арк”, „Прокляті роки”, „Попіл імперій”, **книжка лірики „Каравели”** в Празі (1943, 1944).

Помер О.Бургардт 30 жовтня 1947 року, від запалення легень, будучи професором Аугсбурзького університету, незважаючи на своє німецьке походження, а точніше сказати, зважаючи на свої надто тісні слов'янські зв'язки, що їх йому ще інкримінували ще фашисти, був похований на цвинтарі між „ауслендерами”, тобто чужинцями.

Збірка „Каравели” укладена за хронологічним принципом. У збірці вміщені вірші написані упродовж 1929-1938 років. Особливість книги – наявність єдиного ліричного героя, який постає у кількох іпостасях: лицар у першому розділі „У слід конкістадорам”, філософ у розділі „Серед озер ясних”, патріота – „У Первозванного на горах”.

Для збірки характерний принцип циклізації, за яким окремих вірш стає ланкою єдиної концепції, єдиного внутрішнього сюжету. Від зібраних циклів („Вікінги”, „Коло життєве”, „Осінні рядки”, „Крізь праосінь”), через широкий спектр власне жанрових модифікацій (незібрані цикли – лицарські, осінні, любовні, урбаністичні) здійснюється змістова завершеність кожного з трьох розділів як єдності четвертого рівня – книги поезій (В.Сарапин).

У збірці Юрій Клен осмислює:

1) історичну долю України в поемах „Україна”, „Софія”, „Володимир”, „Символ” (про Данила Галицького). Княжа доба різко контрастує з реальним сучасним світом у таких творах, як „Терцини”, „Жанна д'Арк” (третій розділ).

2) Жахлива реальність сучасності, трагедія народів у ХХ столітті (репресії, доля неокласиків) звучить і в автобіографічній поемі „Прокляті роки”(1937) та незавершеній епопеї „Попіл імперій” (1947). Ці твори стали даниною світлої пам'яті київської Олександрії. Проблема голоду порушена в поемі „Мандрівка до сонця”.

3) Значна частина поезій присвячена осмисленню колообігу життя. Прикметною рисою натурфілософських мотивів книги є збіг циклів природи й людського буття „Енгармонійне”, „Осінні рядки”, „Весна”, „Зимові дні”.

У час експериментальних пошуків пролетарсько-селянських письменників неокласики звернулись до класичних форм європейської поезії (олександрійського вірша, рондо, терцини, сонету та ін.). Відповідала до форми й поетична мова, яка є мовою інтелекту, а не душі, розуму, а не почуття, бібліотеки й словника, а не саду й поля (С.Павличко). Саме так неокласики прагнули очистити українську літературу. Вони намагалися кращі надбання світової культури перенести на український ґрунт, прищепити їй пагони класичної спадщини.

Українська неокласика – це умовна назва мистецьких засад групи українських майстрів слова 20-х років. Європейський неокласицизм – напрям у літературі кінця ХVІІІ – ХІХ століть. Київська неокласика є породженням літературно-мистецької ситуації, що склалася в Україні в 20-х роках. Це своєрідна реакція представників творчої інтелігенції на загрозливу одноманітність тогочасної української поезії.